

Randall Collins: *Macrohistory. Essays in Sociology of the Long Run*. Stanford: Stanford University Press, 1999, 312 stran.

Historická sociologie se v roce 1999 dočkala jednoho z nejpodnětnějších přírůstků do své sbírky ideových pokladů. Nakladatelství Stanford University Press totiž vydalo kolekci textů v českých zemích stále relativně málo čteného amerického sociologa Randalla Collinse *Macrohistory. Essays in Sociology of the Long Run* (Makrohistorie. Eseje o dlouhodobé sociální změně). Ačkoliv je u nás převážně známý jako konfliktolog nebo teoretik interakčních rituálů, patří rovněž k mimořádným analytikům dějinného vývoje společnosti, a proto je více než příhodné podívat se na jeho monografii blíže.

Randall Collins na zhruba třech stovkách stran rozvíjí svou vlastní vizi historické sociologie, kterou nazývá makrohistorií. Makrohistorií má na mysli vizi vědeckého pole, jehož ústředním leitmotivem je využití rozmanitých sociologických koncepcí a metod pro osvětlení dlouhodobé sociální změny, a to napříč kontinenty i staletími a zároveň napříč vědeckými obory. Hned v úvodu uvedme, že Collinsova monografie není ani učebnicí historické sociologie, ani jejím teoretickým manifestem. Svou formou i obsahem připomíná spíše koláž různorodých myšlenek a studií, které spojuje jako červená nit v podobě tématu dlouho trvajících společenských transformací. Nicméně koláž je to koherentní a promyšlená, poukazující jak na teoretické dědictví předcházejících generací výzkumníků, tak na vlastní Collinsovo bádání.

Svůj příběh Collins začíná osvětlením ideových kořenů makrosociálních analýz, které vidí z části v klasické filozofii dějin Georga W. F. Hegela, Karla Marxe, Os-

walda Sprenghera a Arnolda Toynbeeho či v sociologii Maxe Webera, zčásti ve vze-
stupu francouzské historiografické školy Annales, zastoupené jmény jako Marc Bloch, Fernand Braudel či François Simi-
and. Skutečný „zlatý věk“ makrohistorie podle něj začíná ale až v 60. letech 20. století, kdy se vzájemně mísí marxistické a weberovské výzkumné tradice. Teprve tehdy vznikají skutečně autonomní dějiny tohoto badatelského oboru (s. 3). Podle Collinse je pro makrohistorii zvláště typické to, že se svým teoretickým zaměřením vymezuje vůči modernizačním teoriím a že nejenom vstřebává podněty z historiografie, ale po 2. světové válce i z pruce se rozvíjející geopolitiky a teorie mezinárodních vztahů. Proto Collins mezi historické sociology, pro někoho možná překvapivě, zařazuje také Kennetha Bouldinga, Georga Modelskiho, Martina van Crevelda anebo Paula Kennedyho (s. 8).

Další důležitý bod, na nějž bychom neměli zapomenout, je Collinsův důraz na poznatkovou kumulaci. Uvnitř makrohistorie podle něj docházelo v posledních třiceti až čtyřiceti letech k výraznému nahromadění poznatků, které umožnilo každé další nastupující generaci badatelů vytvářet stále propracovanější modely sociální reality.

Výkladovým jádrem Collinsovy práce je série analýz na rozmanité společenskovední problémy. V rámci této recenze se samo sebou nelze zabývat všemi, a proto vyzdvihnu alespoň ty podle mého soudu nejpodnětnější, které by mohly i pro české sociology představovat námět k zamyšlení.

První analýzou je nesmírně zajímavý rozbor mechanismů revolucí. Podle Collinse je velkým omylem mnoha sociologů předpoklad, že k revoluci, zhroucení státu, dochází tlakem zdola, z řad lidu, či populární revoltou. „Je jedno, jak deprivovaná

je populace. Ona sama totiž není schopná stát svrhnout, jestliže jsou elity a jejich vojenské aparáty připravené k represi jednotné. Proto je většina-psychologických vysvětlení revolucí naprosto impotentní při vysvětlování zhroucení státu. Vzrůst očekávání v tomto případě nezmůže zhlaznic“ (s. 21). Co tedy podle Collinse stojí v pozadí tak drastické sociální změny, jakou je sociální revoluce? Po vzoru Thedy Skocpol a Jacka Goldstona argumentuje, že to jsou tři rozhodující proměnné: fiskální zhroucení státu, konflikt mezi elitami a dodatečná lidová revolta. Pouze tehdy, když se spojí tyto tři předpoklady, dochází k sociální revoluci. Fiskální zhroucení může za to, že stát není schopen dále vyplácet své loajální úředníky a především vojáky; konflikt elit poukazuje na rostoucí snahu vyzývatelské politické skupiny získat vůdčí úlohu v řízení státu; populární revolta, když použiji terminologii Jaroslava Krejčího, je pak spouští, která dává průchod revolučním událostem.

Jiná z Collinsových studií se týká předpovědi rozpadu Sovětského svazu. Autor ji poprvé předložil již v roce 1978 a prezentoval ji na několika významných sympóziích (např. na kolumbijské anebo yaleské univerzitě), avšak tehdejší vědeckým plénum byla její zjištění odmítnuta jako naprosto chybná. Co bylo její podstatou? Collins na základě poznatků některých geopolitiků a sociologů (Liddel-Hart, Andreski, McNeill, Morgenthau), vlastní teorie konfliktu a Weberovy koncepce státu sestavil model s pěti proměnnými, které měly v horizontu 30–50 let determinovat geopolitický vzestup a pád teritoriální moci jakéhokoliv státu, včetně konsekvencí, jež z něj plynou. Tento model pak adaptoval na případ tehdejších Spojených států amerických a Sovětského svazu a zjistil, že všech pět proměnných, které stanovil, nasvědčovalo úpadku Sovětského svazu; také moc USA

měla zůstat spíše stabilní, než aby dále rostla (s. 37). Zdá se, že klíčovou proměnou v celém Collinsově modelu je příliš velké teritoriální rozšíření, které přináší zisky ze zabraného území mnohem pomaleji než zvyšující se výdaje na jeho udržení. Právě kumulace toho prvku v kombinaci s dalšími podněty může v dlouhodobém horizontu za štěpení velkých států na státy menší, za jejich decentralizaci a následnou dezorganizaci (s. 55–56).

Třetí Collinsovu studii, kterou jsem vybral pro náš přehled, lze také nazvat cvičením v teoretické představivosti, neboť autor v jejím úvodu píše: „Předpokládejme, že Marx a Engels byli na správné cestě, když pokládali výrobní vztahy za hlavní typy historických sociálních struktur a za motory jejich změny, nicméně jejich formulace byla tehdy ještě příliš hrubá. Shrňme, že v jejich klasifikacích primitivního komunismu, otrokářské ekonomiky, feudalismu a kapitalismu je něco podnětného a ‘fungujícího’. Představme si také, že vůdčí silou každé dějinné etapy není mód produkce a akumulace, ale zvláštní typ trhu; a to proto, že tržní dynamika podněcuje v každé sociální formaci růst, krize a nakonec i transformace v jiný společenský typ“ (s. 177). To, o čem Collinsovi ve skutečnosti jde, je jistá weberizace Marxe, nahrazení modů produkce mody tržní směny. V takovémto rámci pak lidská historie vypadá jako střídání trhů, pokud vezmeme tuto weberizaci doslova „tržních formací“, s různým stupněm dosahu, různým typem vlastnictví a různou formou otevřenosti pro potencionální prodávající i kupující. Navíc podle autora trhy v průběhu lidské historie směřují k stále vyšší rovnosti směňujících, ke geografické expanzi a k integraci lokálních trhů pod patronát globálnějších trhů. Nicméně ani tržním formacím se nevyhýbají vnitřní strukturální krize, které vedou k přechodu

od jedné tržní formace k druhé. Mezi ty elementární by patřily za prvé příbuzenské trhy preliterárních společností, v nichž se směňují potomci jednotlivých rodů, čímž je zajišťováno budování mezirodových aliancí; za druhé otrokářské trhy starověkých společností závislé na stálém přísunu otroků; za třetí trhy zemědělského přinucení typické pro feudální Evropu a za čtvrté moderní kapitalistické trhy s nejvyšším globálním rozsahem i rovností směňujících. Je jen škoda, že Collins zůstal pouze v rovině myšlenkového experimentu a nepokusil se danou problematiku více rozpracovat a propojit s myšlenkami jiných badatelů, např. Perryho Andersona nebo Immanuela Wallersteina.

Poslední studií, o níž bych se zmínil, je studie, kterou Collins vypracoval za účasti svých kolegů Ralfa Hanemanna a Gabriele Mordt. V ní se autor pouští do metodologicky nesmírně zajímavého počítačového simulování některých sociálních jevů, konkrétně např. vlivu geopolitického statusu státu na legitimitu vlády, na nichž se snaží demonstrovat fungování některých sociálních mechanismů. Collins na základě poznatků z počítačových modelů např. soudí, že státy aktivně usilují o konflikt v geopolitické aréně, zejména o střet se slabším protivníkem, jenž by jim umožnil posílit jejich vlastní legitimitu ve vztahu k subjektům své populace. Mnohé z předpokladů o funkcích sociálních konfliktů, s nimiž přišel již Lewis Coser, lze vztáhnout na makrosociální úroveň mezistátního systému: panovníci skutečně historicky hledají vnějšího nepřítele, jenž by jim umožnil stmelit vlastní populaci (s. 241).

Kromě těchto čtyř zmíněných esejů může čtenář v autorově knize nalézt i rozbor vlivu vnějšího prostředí států na jejich etnické složení, zejména na potencionální asimilaci etnických skupin, analýzy různých demokratizačních procesů během

20. století nebo popis specificky asijské cesty ke kapitalismu reprezentované japonským případem.

Kdo by od Collinse čekal jednotně spojený výkladový rámec, který by jej provedl po vývoji historické sociologie anebo by mu měl nabídnout ucelenou teorii dlouhodobé sociální změny lidské společnosti, byl by asi zklamán. Ten, kdo však hledá inspiraci pro vlastní bádání, fundovanou diskuzi základů historické sociologie, podnětné a mnohdy i kontroverzní myšlenky, udělá dobře, když se s Collinsovou knihou blíže seznámí. Autor v jejím samotném úvodu píše: „Émil Durkheim o historii poznamenal, že by měla být sociologickým mikroskopem. Ovšem jediným způsobem, jak objevovat rozsáhlé dějinné struktury, politické i ekonomické základy společností, obzvláště ty spojené se státem a vedením válek, vládními systémy a hospodářstvím, znamená studovat je ve spojení mnoha historií (ve smyslu historií institucí) po dlouhou dobu. Durkheim chtěl, aby sociologické teorie nebyly mikroskopické, ale aby je bylo možné nazývat makroskopy“ (s. 1). Collinsova kniha je rozhodně jedním z takových užitečných makroskopů.

Jan Kalenda

Jóhann P. Árnason: *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí*. Praha: Filosofía, 2009, 148 stran.

Rozsahem nevelkou, ale obsahem hutnou publikaci *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí* profesora Jóhanna P. Árnasona, předního odborníka na problematiku komparativní civilizační analýzy, lze číst nejen jako zasvěcený úvod do této oblasti, ale také jako přehledovou práci, mapující současný stav tohoto oboru a otvírající východiska a témata k dalšímu výzkumu.